

СТАН РОЗВИТКУ ПІДПРИЄМНИЦЬКИХ АГРОФОРМУВАНЬ ТЕРНОПІЛЬСЬКОЇ ОБЛАСТІ

На сьогодні одним з основних напрямів забезпечення високоефективного господарювання в АПК є трансформація економічних відносин і розвиток різних форм господарювання, серед яких найважливішим є формування відносин власності на принципово новій основі.

Теоретичні, методичні та практичні аспекти механізму реформування АПК, становлення нових організаційно-правових форм підприємницьких структур в сільському господарстві, формування різноукладності, розглянуті в працях В. Я. Амбросова, В. Г. Андрійчука, П. І. Гайдучого, В. Я. Месель-Веселяка, О. М. Онищенко, П. Т. Саблука, А. М. Стельмашука, М. М. Федорова, В. В. Юрчишина.

Пошук ефективних організаційно – правових форм підприємницьких структур триває в АПК Тернопільської області. У зв'язку із змінами, що відбулися в сільськогосподарському виробництві у контексті аграрної реформи, виникають нові аспекти дослідження проблеми.

Сільське господарство є базисом будь-якого суспільства. Від стану розвитку рослинництва і тваринництва багато в чому залежать можливості підвищення життєвого рівня українського народу, здійснення ринкових перетворень в усіх галузях народного господарства.

Специфікою формування ринкових відносин в аграрному секторі є те, що тут головним засобом виробництва, матеріальною основою є земля – частина живої природи, всезагальне національне надбання.

Земельна реформа в Україні стала основою аграрних перетворень. Аналізуючи процес реформування земельних відносин в Тернопільській області, можна з впевненістю відзначити, що він проходить у відповідності з існуючою законодавчою базою. Головна мета організаційно – правових перетворень – створення ефективних форм господарювання, в основі яких є приватний власник майна і землі.

Глибинні зміни, які відбувалися протягом 90-х років у відносинах власності на майно і землю, заклали обнадійливі передумови до появи нових аграрних форм господарювань, поставили перед фактом реального осмислення трудовими колективами селян процесів у напрямі розвитку підприємництва на засадах приватної власності. Формування ринкового середовища покликано сприяти конкуренції, пошуку нових технологій для збільшення виробництва дешевої і високоякісної продукції, задоволення особистого інтересу. Останнє є запорукою успіху, активізації процесу виробництва на основі цілеспрямованої діяльності людини, її праці [7, с.80].

Як зазначають академіки Онищенко О. М. і Юрчишин В. В. “Досвід аграрних перетворень чітко вказує на те, що в них, поряд з реформуванням земельних і майнових відносин власності, дедалі більшого значення набуває реорганізація недержавних і державних сільськогосподарських підприємств у прогресивніші організаційно – правові форми господарювання з їх серцевиною – підприємницькою суттю” [4, с. 50].

Подальше реформування аграрного сектору повинно відбуватися на демократичних засадах шляхом створення великих спеціалізованих сільськогосподарських підприємств і в першу чергу на основі зміцнення господарських товариств, сільськогосподарських кооперативів, приватних (приватно-орендних) та інших подібних формувань на основі приватної власності на майно і землю, максимально цілісного господарського використання наявного виробничого потенціалу на селі, персональної відповідальності за результати праці у спільній праці [3, с.551].

Перехід до ринкової економіки можливий лише за умов, коли основна частина товаровиробників (підприємств і організацій) володіє вільним вибором господарської діяльності та підприємництва, визначає виробничу програму, обирає постачальників, переробників і споживачів, визначає ціни, розподіляє прибуток, що залишається після оплати податків, вирішує усі інші питання, пов'язані з господарською діяльністю і розвитком виробництва [2, с 19].

Земельні ресурси є основою для формування виробничо – господарського комплексу Тернопільщини. Рівень освоєння земельних ресурсів є досить високий. На одного жителя припадає 0,92 га сільськогосподарських угідь, в т. ч. 0,74 га ріллі (по Україні відповідно, 0,85 та 0,66) [6].

Сільськогосподарські угіддя становлять 1054,9 тис. га або 76,3 % всього земельного фонду області. Останнім часом їх частка зменшується в зв'язку із зростанням площ у користуванні громадян. Недержавні сільськогосподарські підприємства займають 63,1 % угідь [6].

Отже, як справедливо зазначає академік Саблук П.Т.: “Земельна реформа являє собою комплекс правових, економічних, технічних та організаційних заходів, здійснення яких забезпечує

удосконалення земельних відносин, перехід до нового земельного устрою, що відповідає характеру регульованої, соціально орієнтованої ринкової економіки країни” [5, с. 11].

Показники розподілу земель за організаційно-правовими формами в Тернопільській області подані в таблиці 1 [6].

Таблиця 1

Наявність земель у власності і користуванні сільськогосподарських підприємств Тернопільської області станом на 1.01.2003 р.

№ п/п	Сільськогосподарські підприємства	Кількість власників і землекористувачів	Загальна площа земель, га	Сільськогосподарські землі, га					
				Всього с/г угідь, га	в тому числі				
					рілля	перелоги	багаторічні насадження	сіножаті	пасовища
1	Колективні сільськогосподарські підприємства	466	120626,0	68215,8	31707,5	12186,8	1007,6	7651,5	15662,4
2	Сільськогосподарські товариства	219	243186,6	232092,7	206187,2	1373,9	1525,3	7163,3	15842,6
3	Сільськогосподарські кооперативи	14	16865,0	16081,0	14197,80	-	75,5	879,9	927,8
4	Селянські (фермерські) господарства	741	31435,1	31246,0	30374,8	66,0	32,7	211,3	561,2
	Всього	1440	412112,7	347635,5	282467,3	13626,7	2641,1	9459	32994

Як видно з таблиці 1 серед новоутворених організаційно-правових структур найбільшою кількістю землі володіють сільськогосподарські товариства 243,1 тис. га, з них рілля складає 206,1 тис. га. За ними йдуть колективні сільськогосподарські підприємства, відповідно, 120,6 та 31,7 тис. га [6].

При переході до ринкової економіки в реформованих господарствах посилюється комерціалізація діяльності виробничих підрозділів, відбувається розвиток комерційного розрахунку, в основу якого покладені конкретні фінансово-економічні результати господарювання на авансований капітал фізичних осіб при спільному його використанні [1, с.29].

У результаті цього виникла складна за змістом і правовим статусом система організаційних форм. Дані форми можна класифікувати за наступними групами:

I група – підприємства, що знаходяться у власності держави: дослідні станції, навчальні заклади, плеєнні і насінницькі господарства;

II група – колективні. До них можна віднести всі види товариств, кооперативи, спілки селян тощо;

III група – приватні підприємства, до яких відносять особисті фермерські господарства;

IV група – підприємства, що базуються на основі орендних відносин. До них відносять приватно-орендні підприємства.

Отже, в процесі розвитку аграрних формувань стали відокремлюватися і виділятися різні їх типи в залежності від складності виробничих відносин. Так, наприклад, при веденні фермерського господарства відбувається значне ускладнення характеру виробничо-господарської діяльності в порівнянні з підсобними господарствами селян, оскільки додатково можуть залучатися земельні ресурси і наймані робітники, відносно яких фермер виконує управлінський вплив. Остаточне оформлення відособлення, на наш погляд, функцій управління відбувається при кооперативній формі господарювання, а класичні форми представляють завершальний етап. У них вже широко представлені всі основні характерні риси існуючих економічних систем: відособлення відносин власності, розподіл праці, виділення функцій управління і, відповідно, високий рівень товарності, висока ефективність виробництва.

За твердженням Хорунжого М.Й.: "...у процесі реформування відносин власності досить важливо керуватися не очікуваними перспективами та самою доцільністю будь-яких трансформувальних. І тут велике значення має оцінка вже існуючих форм господарювання, а не вишукування якогось аморфного, надуманого "ефективного власника" [8, с. 60].

Як підтверджують наші дослідження, реформування в аграрному секторі насамперед пов'язане з вирішенням складних суперечностей: наявністю дрібної власності на землю у колишніх членів КСП та необхідністю організації ефективного крупномасштабного виробництва, тобто створення ефективного виробництва в підприємницьких структурах.

В результаті роздержавлення аграрної економіки недержавний уклад, за питомою вагою посівних площ (табл. 2), складає в Тернопільській області 96,6%, в цілому по Україні – 95,8%. В його структурі приватно-колективний (груповий) підуклад займає: в Тернопільській області – 35,2%, в цілому по Україні – 63,8%. Індивідуально (сімейно)–приватний підуклад займає відповідно 64,8 та 36,2%. Тобто в західному регіоні переважає індивідуально – приватна форма господарювання [6].

Таблиця 2

**Структура різних укладів у сільському господарстві
(за питомою вагою посівних площ, %)**

Показник	Тернопільська область	Україна в цілому
Уклади : державний	3,4	4,2
недержавний	96,6	95,8
в т.ч. недержавні підуклади:		
1. приватно-колективний (груповий)	35,2	63,8
з них: а) господарські товариства	30,6	42,0
б) сільськогосподарські кооперативи	2,0	18,6
в) інші недержавні підприємства	2,6	3,2
2. індивідуально (сімейно) - приватний:	64,8	36,2
з них: а) приватний (приватно-орендний)	34,0	12,0
б) фермерський	2,6	5,7
в) присадибний	28,2	18,5

Особливості сучасного стану аграрних трансформацій у формах господарювання і відносинах власності зумовили значні зміни соціально – економічного і організаційно – правового характеру. Сформовано нову організаційну структуру аграрного сектора Тернопільської області, в якій тепер більшість суб'єктів господарювання діють на засадах приватної власності на засоби виробництва і землю, зокрема: приватно – орендні підприємства, господарські товариства, сільськогосподарські кооперативи.

В Тернопільській області станом на 1 січня 2004 року серед організованих на базі колишніх КСП і радгоспів сільськогосподарських підприємств найбільшу питому вагу займають господарські товариства (176) та приватно-орендні підприємства (205). Найменшу кількість представляють державні сільськогосподарські підприємства, їх залишилося 3 [6].

Отже, внаслідок цілого ряду аграрних трансформувальних в Тернопільській області землекористування новостворених формувань у процесі реорганізації колективних сільськогосподарських підприємств повністю сформовано шляхом оренди окремих земельних часток, виділених у натурі або без такого виділення.

Провідне місце посідає продукція рослинництва, яка станом на 1.01.2004 р. склала 1062,5 тис. грн., продукція тваринництва – 705,6 млн. грн. Найбільшу питому вагу займають на даний час господарства населення, валова продукція яких складає – 1356,7 млн. грн. В той же час сільськогосподарські підприємства значно відстають, їх здобуток – 411,4 млн. грн. Слід відмітити, що товаровиробник приватного сектору демонструє значно вищі темпи виробництва валової продукції, ніж господарства колективної форми власності. Зменшення обсягів виробництва продукції рослинництва негативно вплинуло на рівень товарності і обсяги реалізації всіх видів продукції колективних сільськогосподарських підприємств [6].

Вище викладене про сучасний стан виробництва і реалізацію продукції сільського господарства дозволяє зробити висновок, що кризова ситуація вплинула на всі галузі сільськогосподарського виробництва. В результаті цього за останні десять років усі показники, які характеризують стан даної галузі, знизилися. Це зумовлює нагальну необхідність змінити організаційно – економічну систему ведення сільськогосподарського виробництва, перейти на ринкові відносини, створити сучасні підприємницькі форми господарювання, запровадити нові та перспективні технології, організувати роботу галузі з широким використанням сучасних методів мотивації.

Література

1. Городенко С. В., Федієнко П. М. Товарно-грошові відносини при внутрішньогосподарському розрахунку // Економіка АПК. – 1999. – № 12. – С. 27-31.
2. Довганчин Г. В. Економічні відносини в інтегрованих системах виробництва і переробки сільськогосподарської продукції. – К.: ДОД ІАЕ УААН, 2000. – 61 с.
3. Малік М. Й., Федієнко П. М. Аграрна реформа і розвиток підприємництва. – К.: ІАЕ УААН, 2003. – 271 с.
4. Онищенко О. М., Юрчишин В. В. Про підприємницькі форми господарювання в аграрній сфері. // Економіка України. – 1997. – № 4. – С. 50 – 61.
5. Саблук П. Т. Соціально-економічна модель постреформованого розвитку агропромислового виробництва в Україні. – К.: ДОД ІАЕ УААН, 2000. – 57 с.
6. Сільське господарство Тернопільської області. Статистичний збірник. – Тернопіль: ГУС, 2004. – 148 с.
7. Федієнко П. М. Через приватизацію – до мотивації праці // Економіка АПК. – 1996. – № 6. – С. 79–82.
8. Хорунжий М. Й. Аграрна політика: Навчальний посібник – К.: КНЕУ, 1998. – 240 с.